

A NÉPGAZDASÁGI TERVEZÉSTŐL A MATEMATIKAI KÖZGAZDASÁGTANIG, REFORMOKON ÁT

CSEKŐ IMRE INTERJÚJA ZALAI ERNŐ AKADÉMIKUSSAL, A MATEMATIKAI KÖZGAZDASÁGTAN ÉS GAZDASÁGELEMZÉS TANSZÉK PROFESSOR EMERITUSÁVAL, A TANSZÉK MEGALAPÍTÓJÁVAL ÉS KORÁBBI TANSZÉKVEZETŐJÉVEL

A Budapesti Corvinus Egyetem Közgazdaságtudományi Kara idén harminc éves. Tanszékeinek egy része egyidős a karral, de egyes tanszékek csírái, kezdeményei jóval korábban megjelentek. A Matematikai Közgazdaságtan és Gazdaságelemzés Tanszék sem mindig ezen a néven futott. Próbáljuk meg felidézni a kezdeteket!

A tanszék a létrejöttét alapvetően az 1960-ban indult *terv-matematika* szaknak köszönheti. Ekkor nyert polgárjogot a matematikai statisztika, ökonometria és operációkutatás alkalmazása és oktatása a gazdaságtudományban. A matematikai közgazdaságtan azonban, szabadpiaci „apológiája” miatt, még hosszabb ideig továbbra is burzsoá tudománynak számított. Részben az ideológiai olvadásnak, és elsősorban két innovatív professzornak, László Imre rektorhelyettesnek és Krekó Bélának volt köszönhető, hogy sikerült bevezetni a kvantitatív gazdaságtudományi képzést a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetemen. A szak oktatásában, nevének megfelelően, két tanszék játszott főszerepet: a Matematika (Szép Jenő tanszékvezető) és a Népgazdaság Tervezése (László Imre tanszékvezető). Hivatalból a szakvezető a Népgazdaság Tervezése Tanszék volt, de a módszertani tantárgyak természetesen elsősorban a Matematika Tanszék kompetenciájába tartoztak.

A szak 1968-ig működött induló formájában, kezdetben 20 fő körüli létszámmal (1 csoport), majd később mintegy 40 fővel. A közgazdászképzés korszerűsítése ekkor még elszigetelt vállalkozás volt. Az ún. új gazdasági mechanizmus 1968-as bevezetése, és Szabó Kálmán rektor ezzel egy időben beindított átfogó és radikális reformja szélesítette ki a korszerűbb elméleti és módszertani képzést az egyetemen.

Ezen reform részeként a *terv-matematika* szakot a mintegy száz főre felfuttatott *népgazdasági tervező-elemző szak* (1968-1974) váltotta fel, amelynek a *három szakiránya*, a matematikai-gazdasági, a vállalati modellező és a gazdaságpolitikai szakirány közül az első kettő vitte tovább a *terv-matematika* szak egyre bővülő és korszerűbb ismeretanyagát. Nemcsak a Matematika, de a Népgazdaság Tervezése Tanszék is egyre több, korszerű módszertanon nyugvó szaktárgyat vezetett be, kezdetben külső előadókkal, majd elsősorban a *terv-matematika* szakon végzett új tanszéki oktatókkal. Így került a tanszékre a 60-as években a matematikai közgazdaságtanra és/vagy ökonometriára szakosodott Zalai Ernő (1966), Paizs János (1968), Móczár József (1969), Bugnics Richárd (1970).

Mi történt a hetvenes évek végén, nyolcvanas évek elején? Miért alakult át a Népgazdasági Tervezési a tanszék intézetté és milyen osztályai voltak?

Egy újabb, 1975-ben bevezetett tantervi reform *tervgazdasági szakká* (1975-1988) alakította át a tervező-elemző szakot. Már maga az új elnevezés és a 4,5 évre szűkített képzési idő is jelzi, hogy a változások egyfajta visszalépést hoztak a szak tekintetében, ami megmutatkozott az álta-

lános és a „tervgazdasági” képzés súlyának növekedésében is. Szerencsére az alternatív szakosító blokkok között *terv-matematika* név alatt megmaradt egy 30-40 főt vonzó gazdaságmatematikai blokk, és ennek a végzettjei közül többen is a szakvezető tanszék oktatói lettek. Köztük volt Csekő Imre (1981-), Révész Tamás (1991-) és Vincze János (2002-). Ez az utódszak 13 évfolyamot élt meg a brezsnyevi-kádári pangás ugyancsak hosszú időszakában.

Időközben, 1979-ben, *Népgazdasági Tervezési Intézet* elnevezés alatt összevonásra került a Népgazdaság Tervezése és a Gazdaságpolitikai Kutatócsoport, kezdetben három, kissé furcsa elnevezéssel, „intézeti osztállyal”: a Tervezélmélet és Gazdaságpolitika, a Jövőkutatás, valamint a Tervezésmódszertan osztályokkal. Az utóbbit a matematikai közgazdaságtannal és/vagy ökonometriával foglalkozó korábban említett négy fő és egy kedves iraki türkmén, magyarrá vált munkatársunk, Najat Shamil Ali alkotta. Az osztály vezetőjévé engem jelöltek ki. Ebből a „gyökérből” nőtt ki a mai tanszék. Az intézet és alegységei elnevezése később többször is megváltozott, és 1982-ben az intézet kibővült egy, a Művelődési Minisztériumból politikai okok miatt leépített társadalompolitikai csoporttal is.

A következő lépcsőfok a nagy egyetemi reformfolyamat nevezetes állomásához, az ügynevezett Csáki-Zalai-féle átfogó, a curriculumot is alapvetően átrajzoló reformhoz kapcsolódik.

A korabeli látszatreformok és általános apátia időszaka megbénította az egyetemek kezdeményezéseit is. Ebből az általános képből – véletlenek és tudatos törekvések szerencsés összetalálkozása folytán – az 1980-as évek közepén kilépett az egyetem. A Csáki-Zalai-néven emlegetett reform alapjaiban felülvizsgálta és megváltoztatta az egyetemi szintű közgazdászképzés alapozó stúdiumait, szakosodási irányait, tantárgyait, tantárgy építkezési alapelveit, oktatási és számonkérési formáit. Az átalakítás vezérelve a nemzetközi kompatibilitás megteremtése és az eltérő nemzetközi (az angolszász, ill. a közép-európai) modellek elemeinek célszerű ötvözése volt. Két-éves előkészítés után 1988-ban bevezetésre került a tantervi reform, ami nemcsak az MKKE képzési rendszerét újította meg, de az új tantervi koncepció egy év múlva az egész hazai felsőfokú gazdasági szakemberképzés keretévé vált.

A reform legfontosabb elemei lényegében egybeestek a jóval később megfogalmazott bolgari átalakítás jellemzőivel. A reform csak részben megvalósított főbb célkitűzései:

- a korai szakosodás megszüntetése, közel egységes hároméves alapképzés;
- a túlszakosítás megszüntetése: három szak és néhány markáns szakirány;
- a tantervi óraszámok és az egyidejűleg oktatott tantárgyak csökkentése;
- jelentős választási szabadságot megengedő, kreditrendszer-jellegű tanrend bevezetése;
- elmélyült tanulásra ösztönző, teljesítményértékelő, szelekciós kritériumok bevezetése;
- a diákok második év végi, záróvizsgákkal kombinált általános értékelése, amely alapján eldől, hogy folytathatják-e tanulmányaikat az egyetemi diplomáért;
- lehetőséget adni a főiskolákon végzettek számára, hogy folytathassák tanulmányaikat nálunk az egyetemi diplomáért.

A közgazdasági-matematikai irányultságú képzés a közgazdasági szak öt főszakirányának egyikeként, a *gazdaságelméleti főszakirány* elnevezés alatt folytatódott. A szakirány felvételének előfeltétele volt a matematikai és közgazdaságtani alaptárgyak emelt szintű teljesítése. Minden

hallgató maga döntötte el, hogy mely tárgyakat tanul emelt szinten. Ennek a rendszernek két hátránya is volt: egyrészt elindított egy elképesztő méretű „jegyinflációt”, mert az alap-, illetve emelt szinten tanító oktatók azzal próbálták magukhoz csábítani a hallgatókat, hogy egyre jobb és jobb érdemjegyeket adtak, másrészt nem adott külön papírt arról, hogy a diák emelt szinten végzett el egyes tárgyakat.

A reform radikalizmusa, megvalósításának módja és üteme, elkerülhetetlen hiányosságai sok bizonytalanságot és feszültséget termeltek az egyetemen belül, s ezeket a rendszerváltás feszültségei tovább erősítették. Ez kulminált az 1990-91-es tanévben a „küldöttek lázadásában”, ami az egyetem akkori vezetésének a visszalépéséhez vezetett. Az 1991-ben megválasztott új rektor, Andorka Rudolf bölcsessége és tekintélye kivezette ugyan az egyetemet ebből a válságból, de a reform lendülete ezzel együtt megtorpant. Sőt, egyes területeken visszarendeződési tendenciák, részben kívülről kikényszerített visszalépések voltak tapasztalhatók. Az Antal-kormány ugyanis nem ismerte el és fel, hogy reformmunkkal megelőztük a rendszerváltást, s a kétszintű képzés felkarolása helyett megszüntette azt. Az egyetemen belül is történt kísérlet a tanterv visszarendezésére is, de Andorka Rudolf segítségével sikerült ezt megállítani. Ezen izgalmas évek történetének a hiteles és részletes megírása még várat magára.

Nyilván a reform bevezetése idejében született meg a mai Közgazdaságtudományi Kar is. Ezen a karon mi lett az intézeti tanszék fő feladata?

A radikálisan megváltozó képzés természetesen új formákat, kereteket követelt meg, az egyetem kari struktúráját is az új igényekhez kellett igazítani. 1989-ben a kormány jóváhagyta a három kar egyetem által javasolt új elnevezését. A korábbi semmitmondó és a funkcionalitást csak részben tükröző elnevezések helyett (Általános Kar, Ipar Kar, Kereskedelmi Kar) tudományterületi alapon szerveztük újjá és neveztük el a karokat. Ekkor alakult meg a Közgazdaságtudományi Kar, a Gazdálkodástudományi Kar, valamint a Társadalomtudományi Kar. Ezzel egy időben módosult, egymás után többször is, a tanszékek kari tagozódása és megnevezése is. Intézetünk neve végül Makrotervezési és Modellezési Intézet lett, négy intézeti tanszékkal: Gazdaságpolitika, Társadalompolitika, Jövőkutatás és Tervezés, valamint Kvantitatív Közgazdaságtan Tanszék.

Az utóbbi tanszék, természetesen szorosan együttműködve a Matematika és Számítástudományi Intézettel, felügyelte és szervezte a *gazdaságelmélet közgazdasági főszakirányt*. A főszakirány hallgatói közül később kollégaként csatlakozott hozzánk Eső Péter és Darvas Zsolt.

A kilencvenes évek elején az intézet feloszlott, a tanszékiink önállóvá vált. Mit jelentett ez a változás?

1992 tavaszán, kezdeményezésemre, amivel nem minden kollegám értett egyet, megszűnt a Makrotervezési és Modellezési Intézet, és helyét az önállósult tanszékei, a Matematikai Közgazdaságtan és Ökonometria, a Jövőkutatás, a Gazdaságpolitika tanszékek, illetve a Közszolgálati Tanulmányi Központ vették át (az utóbbi, közbenjárásomra, 1993-ban szintén önálló tanszék lett). Tanszékünk önállóvá válása időszerű és hasznos volt, amit különösen indokoltak a megnövekedett és az intézet többi tanszékétől jelentősen eltérő feladataink.

Elindult ugyanis az úgynevezett speciális tantervű képzés rendszere. Ekkor állapodtunk meg a Mikroökonómia és a Makroökonómia tanszékekkel, hogy a speciális tantervű alapképzésben a Matematikai Közgazdaságtan és Ökonometria Tanszék hatáskörébe tartozik a mikro- és makroökonómia, továbbá a nemzetközi gazdaságtan tárgyak oktatása. Az első évben még 250-300

jelentkezőből kiválogatott 180 fővel kezdtük a speciális alapozó képzést. Később ez a szám fokozatosan csökkent, s 80-100 fő körül stabilizálódott. Az önsanyargató-öncélú munka, a hosszú távú gondolkodás és teljesítményelvűség már előtte sem dominált az általános értékrendben, a rosszul megvalósult rendszerváltás pedig még sokat rontott ezen, ami erőteljesen hatott a diákok motivációjára és felkészültségére is.

1993-ban indult el a PhD típusú doktori képzés, amely bevezetésének irányítására Andorka Rudolf rektor engem kért fel, és egyidejűleg kinevezett az Egyetemi Doktori Tanács elnökének. Ezt a tisztséget több ciklusban, egészen 2009-ig töltöttem be. A *közgazdaságtani doktori program*, illetve később iskola vezetése és adminisztrációja a tanszékünk feladata lett. E programok vezetését 2013-ig, nyugdíjba vonulásomig, szintén én láttam el.

Mindezt azért szeretném kiemelni, mert a tanszékünk hatáskörének ilyen mértékű kiszélesítése sokakban féltékenységet és ellenszenvet keltett, részint a tanszék, de elsősorban a személyem ellen, ami részben megmagyarázza a később történeteket.

A rendszerváltás következtében megnöttek a lehetőségek, s velük együtt az igények, az egzisztenciális kihívások és a bizonytalanság. Előtérbe kerültek a rövid távú, opportunista stratégiák. A rosszul megvalósult rendszerváltás csak tovább rontott az előző rezsim ideje alatt egyébként is sokat erodálódott értékrenden. Az oktatáspolitikai sorozatos hibái miatt rohamosan csökkent az alapképzés és – részint ennek következtében – hatványozottan a felsőoktatás színvonala. A hallgatói érdeklődés és igények végletesen eltolódtak a gazdálkodási és pénzügyi területek felé, és fokozatosan csökkent az érdeklődés az igényesebb és erőteljesebb elméleti és módszertani képzés iránt. A közgazdászok iránti kereslet sem igényelte vagy honorálta kellőképpen az elmélyültebb elméleti és módszertani ismereteket, amelyek megszerzése ugyanakkor jelentős többletterheléssel és lemondással jár, amit egyre kevesebb gazdaságtani képzést választó fiatal vállal fel.

A romló tendenciák, érthető módon, elsősorban a közgazdaságtani képzésben és így nálunk, a Közgazdaságtudományi Karon éreztették negatív hatásukat. A tanszékek nem-kooperatív viselkedése megakadályozta egy átgondolt kari stratégia kialakítását, a beszűkülő lehetőségek a „közlegetők tragédiájához” vezettek. A tanszékek és egyének túlélési és térnyerési törekvései fokozatosan szétfeszítették az 1988-ban bevezetett reform kereteit. A folyamatosan csökkenő hallgatói létszám ellenére, a kezdeti 5 közgazdasági főszakirány (gazdaságtan, pénzügy, közgazdálkodás, statisztika, gazdaságinformatika) helyett az 1990-es évek végén 8, 2004-ben pedig már 12 főszakirány, mellettük 11, illetve 13 mellékszakiirány és számtalan új tantárgy került meghirdetésre.

Ami a tanszékünket illeti, egyre több versenyző szakirány jelent meg, így például a pénzügyi befektetés-elemző, az aktuárius, a gazdasági döntések (operációkutatás), a sztochasztikus módszerek és statisztika. A mélypontot az 1997-es év hozta, amikor a terv-matematika örökség körül nyílt konfliktus, „háborúskodás” robbant ki a karon. Három, egymással ellentétes koncepció jelent meg és versenyzett a „terv-matematika” szak utódjának posztjáért. Időrendben: a „pénzügy-matematika”, a „közgazdász-matematikus” és a „gazdaságelemző” szak, amelyek körül több éven át nem sikerült az érdekelt és érintett feleknek egyetértésre jutnia.

A 2002-re nagy nehezen kialakult kompromisszum eredményeként született meg a 2003-ban elindított *gazdaság-matematikai elemző közgazdász szak*. Ennek a szaknak három szakiránya volt:

- közgazdasági-matematikai,
- matematikai pénzügyek,
- operációkutatás (döntési modellek).

Abban reménykedtünk, hogy ha kezdetben nem is, de idővel a szak híre túlnyúlik azok körén, akik közvetlenül a közgazdasági pályán kívánnak továbbtanulni. Joggal várhattuk, hogy lesznek majd olyan, a matematika iránt fogékony jelentkezők is, akik eredendően matematika, fizika vagy műszaki terület iránt érdekelődtek. A szakon végzett hallgatók közül igen sokan, korábban nem tapasztalt számban mentek külföldre PhD képzésre. Sajnálatos módon közülük kevesen jöttek vissza Magyarországra, de Pálvölgyi Dénes – szerencsére – igen, és csatlakozott hozzánk.

A 2000-s évek kezdetén a tanszék nevéből – sajnos – kikerült az ökonometria szó, helyét átvette a gazdaságelemzés. Mi volt ennek az oka, és mennyiben változott ezzel meg a tanszék profilja? Hogyan alakult a tanszék helyzete a bolognai oktatási rendszer bevezetése után?

A tanszék profilja ettől nem változott meg, de kétségkívül annak beszűkülését látszott jelezni. Mindezt egy egyébként helyes, előremutató változás okozta. Nevezetesen az ökonometria oktatásának kiszélesítése, ami addig csak a mi szakirányunkon volt kötelező. A tanszék korábban háromfős ökonometriai csoportja addigra, sajnálatosan, egy főre csökkent, a hiányzó kollégákat nem tudtuk pótolni. Ezért egyet kellett értenem azzal, hogy erre a feladatra fel kell állítani egy, a statisztika tanszék mellé rendelt, külső oktatókkal megerősített ökonometriai csoportot. A szakirányunkon egyébként továbbra is tanszékünk oktatta az ökonometria kurzusokat.

Ugyanekkor a speciális tantervű képzést felváltotta a hasonló elvekre épülő Intenzív Módszertani Programok (IMP) képzés, amelyben ugyancsak komoly, meghatározó szerepet játszott a tanszék. A megnövekedett feladatok ellátására ekkor került hozzánk Gömöri András.

Nagy csapás volt viszont számunkra a 2006-ban végzetes hibákkal bevezetett bolognai oktatási rendszer. Ez derékba törte a későn megszületett, 2003-ban elindított gazdaság-matematikai szakot. A kétszintű képzési rendszerben a *gazdaságelemző alapszak*, illetve az erre épülő *gazdaság-matematikai és pénzügy-matematikai elemző közgazdász mesterszakok* keretében terveztük továbbvinni az 50 éves hagyományt. Az utóbbi végül az ELTE-vel közös *biztosítási és pénzügyi matematika* szakként került bevezetésre, ami ma is sikeresen működik. A minőségi közgazdász-képzés egyéb vonulatai, különösen az általános matematikai közgazdaságtani és gazdasági operációkutatói képzés viszont a megsemmisülés határára jutott.

Hogyan került sor az osztatlan képzés bevezetésére?

A közgazdaságtani, tehát nem gazdálkodástani képzési ágon általában is, de különösen a kvantitatív képzés terén elengedhetetlennek bizonyult egy rugalmas és differenciált osztatlan képzés visszaállítása. Csak ezen az úton lehetett remélni, hogy vissza lehet fordítani a kvantitatív közgazdaságtani képzés terén a színvonal csökkenését. Ez arra sarkalt engem, hogy Széchenyi-díjas akadémikusként, vélt presztízsemre támaszkodva megpróbáljam elérni az osztatlan képzés visszaállítását a közgazdaságtani képzés területén. Többéves, kudarcokkal bővelkedő küzdelemben végül 2015-ben sikerült megnyernem Palkovics László államtitkárt ennek engedélyezésére. (Kissé másképpen, mint ahogyan én javasoltam, részint az 1988-as reform, részint az amerikai közgazdaságtani képzés mintájára, ahol az elmúlt években több egyetemen megjelent egy Five-Year Joint Bachelor's/Master's képzés, amely egyrészt két diplomát ad, másrészt lehetővé teszi az alapozó diplomával való kilépést-kiléptetést.) Második éve folyik, egyelőre egyedül a mi egyetemünkön, az osztatlan képzés a *Gazdaság- és pénzügy-matematikai elemzés* szakon. Kíváncsian és bizakodva várom, mit hoz a jövő, beváltja-e a hozzáfűzött reményeket.

Mi lehet ma a tanszék fő feladata, hogyan kapcsolódhat az egyetem megújulási folyamatához?

A tanszék ennek már elébe ment, ha úgy tetszik, megelőzte az egyetem vezetését. Csak ne járjunk ezzel is úgy, mint az 1988-as reformmal. Hogy milyen egyéb módon és területen járulhat a tanszék hozzá az egyetem megújulási folyamatához, azt már Nektek kell kitalálnotok. Sok tekintetben – részben az én hibámból – kiestem és eltávolodtam az egyetemtől, így nem látom át a központi elképzeléseket, a külső lehetőségeket és az ezekkel kapcsolatos teendőket.

Mint ebből a beszélgetésből is kiderült, a tanszék története természetes módon egybe kapcsolódott a Te pályáddal is. Most mindkettőre visszatekintve, milyen érzéseid vannak?

Nemcsak a tanszék, de az egyetem egészének a történetével kapcsolódott szorosán össze a pályafutásom. Ennek részletezése nem fért bele ebbe a beszélgetésbe. Nem bántam meg semmit, bár tudom, hogy a közösségért végzett erőfeszitésem sokszor hiábavalónak bizonyult, de sok elismerést is kaptam érte. Időnként azonban felmerül bennem az önvád, hogy a gyakran hálátlan közösségi feladatok helyett több figyelmet kellett volna fordítanom a családomra. Szerencsémre olyan társat adott a sors, aki pótolta a családi hiányomat, s így mind a három gyermekünk jó nevelést kapott, sikeresen helytállnak munkájukban, s szépen nevelik hat aranyos unokánkat.